SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

TAYYORLOV GURUHI TARBIYALANUVCHILARINI MAKTABGA TAYYORLASH JARAYONIDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Axmedova Oydin Sabriddin qizi

Qashqadaryo Osiyo texnologiyalar universiteti magistiranti
Navoi viloyati qizil tepa tumani 15-DMTT Tarbiyachisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tayyorlov guruhlarida tarbiyalanayotgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida ularning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlari yoritilgan. Bolalarda o'z fikrini izchil ifodalash, suhbatdoshni tinglash, savollarga mazmunli javob berish, savol tuzish, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va turli ijtimoiy vaziyatlarda muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, didaktik va rolli o'yinlar, suhbat, hikoya tuzish, muammoli vaziyatlar hamda jamoaviy topshiriqlardan foydalanishning imkoniyatlari ochib berilgan. Kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishlari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar

maktabgacha ta'lim, tayyorlov guruhi, maktabga tayyorgarlik, kommunikativ qobiliyat, kommunikativ kompetensiya, nutqiy rivojlanish, dialogik nutq, monologik nutq, didaktik o'yin, ijtimoiy moslashuv, pedagogik faoliyat.

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты развития коммуникативных способностей детей подготовительных групп дошкольных образовательных организаций в процессе подготовки к школе. Анализируются вопросы формирования у детей навыков последовательного выражения собственных мыслей, внимательного слушания собеседника, содержательного ответа на вопросы, постановки вопросов, взаимодействия со сверстниками и общения в различных социальных ситуациях. Раскрываются возможности использования дидактических и ролевых игр, бесед, составления рассказов, проблемных ситуаций и коллективных заданий. Разработаны основные направления педагогической деятельности и практические рекомендации по развитию коммуникативных способностей дошкольников.

Ключевые слова
дошкольное образование, подготовительная группа, подготовка к школе, коммуникативные способности, коммуникативная компетенция, речевое развитие, диалогическая речь, монологическая речь, дидактическая игра, социальная адаптация, педагогическая деятельность.
Abstract
This article examines the pedagogical and psychological aspects of developing communication skills among children in preparatory groups of preschool educational institutions during school readiness preparation. It analyzes the development of children's abilities to express their thoughts coherently, listen attentively, respond meaningfully to questions, ask questions, cooperate with peers, and communicate in different social situations. The article also explores the educational potential of didactic and role-playing games, conversations, storytelling, problem-solving situations, and collaborative activities. Key areas of pedagogical practice and practical recommendations for improving preschool children's communication skills are presented.
Keywords
preschool education, preparatory group, school readiness, communication skills, communicative competence, speech development, dialogic speech, monologic speech, didactic games, social adaptation, pedagogical activity.

Kirish

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bolalarni boshlang'ich ta'lim bosqichiga har tomonlama tayyorlash, ularda mustaqil fikrlash, ijtimoiy munosabatlarga kirishish, o'z xatti-harakatlarini boshqarish hamda o'quv faoliyatida faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat. Mazkur jarayonda bolaning jismoniy va intellektual rivojlanishi bilan bir qatorda, kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki maktab ta'limi sharoitida bola nafaqat o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni tushunishi, balki o'z fikrini ifodalashi, savollarga javob berishi, tushunmagan jihatlarini aniqlashtirishi va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi talab etiladi.

Maktabga tayyorlash jarayonida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi bolaning maktab muhitiga ijtimoiy-psixologik moslashuvi bilan bevosita bog'liq. Muloqotga kirishishda qiynaladigan, o'z fikrini ifodalashda tortinadigan yoki suhbatdoshining fikrini tinglashga yetarlicha odatlanmagan bolalar jamoaviy mashg'ulotlarda faol ishtirok etishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Aksincha, o'z fikrini tushunarli bayon qilish, savol berish, javobni tinglash va kelishmovchiliklarni

muloqot orqali hal qilish ko‘nikmalariga ega bolalar ta’lim jarayonida faolroq ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu sababli kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishni faqat nutq boyligini oshirish bilan cheklamasdan, bolaning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq pedagogik jarayon sifatida o‘rganish lozim.

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlashga oid 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son qarorda 6–7 yoshli bolalarning umumiy muhim kompetensiyalari qatorida kommunikativ kompetensiya ham belgilangan. Mazkur hujjatda kommunikativ kompetensiya muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko‘nikmasi sifatida izohlanadi [1]. Bu esa maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni maktabga tayyorlash jarayonida muloqot ko‘nikmalarini maqsadli rivojlantirish, ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish va pedagogik faoliyatni tegishli rivojlanish natijalariga yo‘naltirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tayyorlov guruhi bolalarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda tarbiyachining pedagogik mahorati, mashg‘ulotlarni tashkil etish usullari, guruhdagi psixologik muhit va oilaning tarbiyaviy ta’siri muhim o‘rin tutadi. Bolaga erkin fikr bildirish imkoniyatini yaratish, uning javoblarini sabr bilan tinglash, xatolarini kamsitmasdan tuzatish va tengdoshlari bilan muloqot qilishga rag‘batlantirish kommunikativ faollikni oshirishning muhim shartlaridandir. Shu bilan birga, har bir bolaning individual xususiyatlari, nutqiy rivojlanish darajasi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va muloqot tajribasi ham e’tiborga olinishi zarur.

Mazkur mavzuning dolzarbligi maktabga tayyorlash jarayonida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning mazmuni, pedagogik vositalari va samarali tashkil etish usullarini tizimli ravishda o‘rganish zarurati bilan belgilanadi. Shundan kelib chiqib, maqolaning maqsadi tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslarini yoritish, pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish va maktab ta’limiga tayyorgarlikni takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va maktabgacha ta’lim metodikasining o‘zaro

kesishgan yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur masalani ilmiy jihatdan o‘rganishda bolaning nutqiy rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlarni o‘zlashtirishi, kattalar va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi hamda maktab muhitiga moslashuvini izohlovchi nazariy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega.

L.S. Vigotskiyning “Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes” asarida bolaning psixik rivojlanishida ijtimoiy muhit va kattalar bilan o‘zaro munosabatlarning ahamiyati yoritilgan. Muallifning madaniy-tarixiy yondashuviga ko‘ra, bolaning yuqori psixik funksiyalari ijtimoiy o‘zaro ta’sir va madaniy vositalarni o‘zlashtirish jarayonida shakllanadi [2]. Ushbu nazariy qarashlar maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishni faqat individual nutqiy mashqlar bilan cheklamasdan, balki kattalar va tengdoshlar bilan mazmunli muloqot tashkil etish orqali amalga oshirish zarurligini asoslashga yordam beradi. Xususan, tarbiyachining yo‘naltiruvchi savollari, namunaviy nutqi, bolalar o‘rtasidagi hamkorlik va birgalikdagi topshiriqlar kommunikativ tajribani boyituvchi vositalar sifatida qaralishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartiga oid 802-son qarori tayyorlov guruhi bolalarining kommunikativ rivojlanishini o‘rganishda muhim me’yoriy asos bo‘lib xizmat qiladi. Hujjatda 6–7 yoshli bolalarning kommunikativ kompetensiyasi muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko‘nikmasi sifatida belgilangan. Shuningdek, bolalar rivojlanishining ijtimoiy-hissiy rivojlanish hamda nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari kabi sohalari ajratib ko‘rsatilgan [1]. Mazkur talablar kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirishda nutqning grammatik va lug‘aviy jihatlari bilan birga, bolaning ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini tutishi, fikrini ifodalashi va boshqa insonlar bilan munosabat o‘rnata olishini ham hisobga olish lozimligini ko‘rsatadi.

Maktabgacha ta’limda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga oid mahalliy ilmiy izlanishlar ham ushbu masalaning dolzarbligini tasdiqlaydi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi saytida e’lon qilingan Yulduz Rahmatovna Mahmutazimovaning “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida integrativ yondashuv asosida bolalarni kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish” mavzusidagi PhD dissertatsiyasi himoyasi haqidagi ma’lumotda kommunikativ kompetensiyani STEAM

texnologiyasi vositasida rivojlantirish masalalari yoritilgan [3]. Tadqiqotda integrativ yondashuv, ijodiy kommunikativ faoliyat, jamoaviy topshiriqlar va bolalarning o‘zini namoyon qilish imkoniyatlariga e’tibor qaratilgan. Ushbu ilmiy ish maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarning kommunikativ rivojlanishini turli faoliyat turlari bilan uyg‘unlashtirish, muloqot ko‘nikmalarini amaliy vaziyatlarda shakllantirish va ularning rivojlanish darajasini tegishli mezonlar orqali baholash mumkinligini ko‘rsatadi.

Amerika Qo‘shma Shtatlaridagi National Association for the Education of Young Children (NAEYC) tashkilotining Developmentally Appropriate Practice pozitsion hujjatida tug‘ilishdan sakkiz yoshgacha bo‘lgan bolalarning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda yoshga, individual xususiyatlarga va ijtimoiy muhitga mos ta’lim amaliyotining ahamiyati ta’kidlanadi [4]. Ushbu yondashuvga muvofiq, bolalarning faol ishtiroki, qiziqishlari va o‘ziga xos rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’limiy muhit tashkil etish muhimdir. Mazkur tamoyil tayyorlov guruhlarida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish uchun ham metodik asos bo‘lib xizmat qiladi: barcha bolalardan bir xil tezlikda va bir xil shaklda javob berishni talab qilish o‘rniga, ularga individual imkoniyatlariga mos ravishda fikr bildirish, savol berish va muloqotda ishtirok etish sharoiti yaratilishi lozim.

Yuqoridagi ilmiy va me’yoriy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali tashkil etilishi bir nechta o‘zaro bog‘liq omillarga tayanadi. Birinchidan, bola uchun mazmunli va tabiiy muloqot vaziyatlari yaratilishi kerak. Ikkinchidan, nutqiy faoliyat o‘yin, ijodiy topshiriq va jamoaviy hamkorlik bilan birlashtirilishi maqsadga muvofiq. Uchinchidan, tarbiyachi bolaning nafaqat nutqiy to‘g‘riligini, balki suhbatdoshni tinglash, muloqot navbatiga rioya qilish, o‘z fikrini asoslash va boshqalarning nuqtayi nazarini tushunish ko‘nikmalarini ham rivojlantirishi zarur. Demak, mazkur maqolada kommunikativ qobiliyatlarni maktabga tayyorgarlikning yaxlit tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqish va uni rivojlantirishning o‘zaro uzviy pedagogik usullarini tizimlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi nazariy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganildi.

Tadqiqot jarayonida pedagogik, psixologik va me’yoriy manbalarni o‘rganish, ilmiy qarashlarni qiyosiy tahlil qilish hamda ularni tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Kommunikativ qobiliyatlarning tarkibiy jihatlari nutqiy ifoda, tinglash, dialogik muloqot, hamkorlik va ijtimoiy-hissiy munosabatlar mezonlari asosida ko‘rib chiqildi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim amaliyotida qo‘llash mumkin bo‘lgan didaktik o‘yinlar, rolli mashg‘ulotlar, hikoya tuzish va muammoli vaziyatlardan foydalanish imkoniyatlari pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilindi. Olingan nazariy xulosalar asosida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning bosqichlari, baholash ko‘rsatkichlari va amaliy tavsiyalari shakllantirildi.

Tahlil va natijalar

Tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish maktabgacha ta’limdan boshlang‘ich ta’limga o‘tish jarayonining muhim pedagogik shartlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda bola muloqotning oddiy shakllaridan murakkabroq nutqiy va ijtimoiy munosabatlarga o‘tadi. U o‘z istaklarini bildirish bilan bir qatorda, hodisalarni izohlash, voqealar ketma-ketligini bayon qilish, o‘z nuqtayi nazarini tushuntirish va boshqalarning fikriga munosabat bildirishga o‘rganadi. Shu bois kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish bolaning maktabda bilimlarni o‘zlashtirishi va jamoaga moslashishiga ko‘maklashuvchi omil sifatida baholanishi mumkin.

Kommunikativ qobiliyat tushunchasi nutqdan foydalanish imkoniyatlari bilan chegaralanmaydi. U bolaning muloqot vaziyatini tushunishi, suhbatni boshlashi va davom ettirishi, tinglash, savol berish, javob qaytarish, fikr almashish hamda ijtimoiy vaziyatga mos muomala qilish ko‘nikmalarini ham qamrab oladi. Masalan, bola rasmda tasvirlangan voqea haqida gapirib berishi uning monologik nutqini namoyon etsa, shu rasm yuzasidan tarbiyachi va tengdoshlari bilan savol-javob qilishi dialogik muloqot ko‘nikmalarini yuzaga chiqaradi. Agar bola guruhdagi topshiriqni bajarish davomida vazifalarni kelishib olsa, sherigining fikrini tinglasa va zarur hollarda o‘z taklifini o‘zgartirsa, bu kommunikativ qobiliyatlarning ijtimoiy-hamkorlik jihati rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Kommunikativ qobiliyatlarning mazmunini quyidagi o‘zaro bog‘liq tarkibiy yo‘nalishlar orqali ifodalash mumkin.

Birinchi yo‘nalish — nutqiy ifoda. Ushbu yo‘nalish bolaning so‘z boyligi, gap tuzishi, fikrini tushunarli bayon etishi, voqea va hodisalarni izchil tasvirlashi bilan bog‘liq. Maktabga tayyorlanayotgan bola o‘z ehtiyojini bildirishdan tashqari, topshiriqning mazmunini tushuntirish, ko‘rgan voqeasini bayon qilish va berilgan savolga mazmunan mos javob qaytarishga ham o‘rganishi kerak.

Ikkinchi yo‘nalish — tinglash va nutqni tushunish. Muloqot faqat gapirishdan iborat emas. Bola suhbatdoshining fikrini diqqat bilan tinglashi, ko‘rsatmalarni tushunishi, muhim ma’lumotni ajratishi va eshitgan axborotiga mos munosabat bildira olishi zarur. Bu ko‘nikmalar keyinchalik o‘qituvchi ko‘rsatmalarini tushunish va sinfdagi jamoaviy faoliyatda ishtirok etish uchun muhimdir.

Uchinchi yo‘nalish — dialogik muloqot. Dialogik muloqot suhbatni boshlash, savol berish, javobni kutish, suhbatdosh fikriga munosabat bildirish va mavzuni davom ettirishni qamrab oladi. Bu jarayonda bola faqat o‘z fikrini aytishga emas, balki muloqotning navbatlilik va o‘zaro hurmat tamoyillariga rioya qilishga ham o‘rganadi.

To‘rtinchi yo‘nalish — ijtimoiy-hissiy muloqot. Ushbu jihat bolaning o‘z hissiyotlarini so‘z bilan ifodalashi, boshqalarning holatini tushunishga intilishi, yordam so‘rashi, hamkorlik qilishi va kelishmovchiliklarni tinch yo‘l bilan hal etishiga taalluqlidir. Bunday ko‘nikmalar bolalar jamoasida ijobiy munosabatlar o‘rnatish imkoniyatini kengaytiradi.

Beshinchi yo‘nalish — ijodiy va mustaqil fikr almashish. Bola hikoya tuzish, rasmni sharhlash, ertak qahramoniga munosabat bildirish yoki muammoli vaziyatning yechimini taklif qilish orqali o‘z fikrini mustaqil shakllantiradi. Bunday faoliyatlarda tayyor javobni takrorlashdan ko‘ra, bolaning o‘z qarashini bayon etishi va uni sodda dalillar bilan tushuntirishi muhim hisoblanadi.

Mazkur yo‘nalishlar bir-biridan ajralgan holda shakllanmaydi. Masalan, rolli o‘yinda bola vaziyatga mos so‘zlarni tanlaydi, sherigini tinglaydi, navbat bilan gapiradi va umumiy maqsadga erishish uchun kelishadi. Shu sababli kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda alohida nutq mashqlarini mazmunli ijtimoiy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Tayyorlov guruhida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda bolaning yosh xususiyatlariga mos, faol ishtirokni talab qiladigan va takroriy muloqot imkoniyatini

beradigan usullar muhim o‘rin tutadi. Bunda mashg‘ulotlar faqat tarbiyachining savol berishi va bolalarning qisqa javob qaytarishi bilan cheklanmasligi lozim. Bolalar bir-biriga savol beradigan, o‘z fikrini izohlaydigan, turli vaziyatlarni muhokama qiladigan va birgalikda qaror qabul qiladigan ta’limiy muhitni tashkil etish zarur.

Didaktik o‘yinlar bolalarning nutqiy faolligini oshirish va yangi so‘zlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash uchun qulay vositadir. Masalan, “Kim nima qiladi?”, “Kasbni top”, “Rasmga qarab hikoya tuz” kabi o‘yinlar yordamida bola predmet va hodisalarni tasvirlash, ularning xususiyatlarini taqqoslash hamda savollarga javob berish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bunda tarbiyachi boladan faqat bitta so‘z bilan javob berishni emas, balki imkon qadar to‘liq jumla tuzishni, javobini izohlashni va sheriklarining javoblarini tinglashni rag‘batlantirishi mumkin.

Rolli o‘yinlar kommunikativ qobiliyatlarning ijtimoiy jihatini rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. “Do‘kon”, “Shifoxona”, “Maktab”, “Kutubxona” kabi o‘yinlarda bolalar turli ijtimoiy rollarni bajaradi, muayyan vaziyatga mos iboralardan foydalanadi va o‘zaro kelishuvga erishishga harakat qiladi. Masalan, “Do‘kon” o‘yinida xaridorning mahsulot haqida so‘rashi, sotuvchining javob berishi, narxni aniqlashtirish va minnatdorlik bildirish kabi nutqiy harakatlar tabiiy muloqot vaziyatida mashq qilinadi. Bunday faoliyatlar bolalarning o‘zlashtirgan so‘z va iboralarini kundalik munosabatlarda qo‘llashiga imkon yaratadi.

Hikoya tuzish va rasm asosida suhbat tashkil etish monologik nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarbiyachi bolalarga bir nechta rasmni ketma-ket joylashtirish, voqeaning boshlanishi va yakunini aniqlash yoki qahramonning xatti-harakatini izohlashni taklif qilishi mumkin. Bunda “Nima sodir bo‘ldi?”, “Nima uchun shunday bo‘ldi?”, “Keyin nima yuz berishi mumkin?” kabi ochiq savollar bolani mustaqil fikrlashga undaydi. Muhimi, bolaning javobi oldindan belgilangan yagona shaklga majburan moslashtirilmasligi, balki uning fikrini mantiqiy va tushunarli ifodalashiga yordam berilishi kerak.

Muammoli vaziyatlar va jamoaviy topshiriqlar bolalarning tinglash, fikr almashish va kelishuvga erishish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, bolalarga birgalikda ertak sahnasini tayyorlash, qurilish materiallaridan umumiy maket yasash yoki guruh uchun

hikoya yaratish topshirig‘i berilishi mumkin. Bunday vazifalarda bolalar o‘zaro vazifa taqsimlaydi, takliflarini bildiradi, turli fikrlarni taqqoslaydi va umumiy yechimni topishga intiladi. Natijada kommunikativ faoliyat aniq maqsadga yo‘naltirilgan hamkorlik jarayoniga aylanadi.

Tarbiyachining muloqot uslubi ham mazkur jarayonning muhim omilidir. Bolaning fikrini bo‘lmasdan tinglash, uning javobiga qiziqish bildirish, ochiq savollar berish va xatolarni kamsitmasdan tuzatish o‘z fikrini erkin ifodalash uchun psixologik jihatdan qulay sharoit yaratadi. Ayniqsa, tortinchoq bolalarga kichik guruhlarda gapirish, juftlikda topshiriq bajarish yoki avval rasm orqali fikrini ifodalab, keyin uni og‘zaki bayon qilish imkoniyatini berish maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi nazariy qarashlar va pedagogik vositalar tahlili asosida tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishni o‘zaro bog‘langan bosqichlarda tashkil etish taklif qilinadi. Mazkur model maqola doirasida ishlab chiqilgan metodik taklif bo‘lib, tajriba-sinov natijalari bilan tasdiqlangan tayyor dastur sifatida talqin qilinmasligi lozim.

Birinchi bosqichda bolaning mavjud kommunikativ imkoniyatlari kuzatish orqali aniqlanadi. Tarbiyachi bolaning suhbatga kirishishi, savolga javob berishi, fikrini izohlashi, tengdoshlarini tinglashi va guruh faoliyatida ishtirok etish xususiyatlarini qayd etadi. Bunda bolalarni o‘zaro qat’iy taqqoslashdan ko‘ra, har bir bolaning individual rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash muhimdir.

Ikkinchi bosqichda kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar rejalashtiriladi. Faoliyatlar dialogik nutq, hikoya tuzish, lug‘at boyligini oshirish, tinglash va hamkorlik qilish yo‘nalishlarini qamrab olishi kerak. Mashg‘ulotlarni rejalashtirishda bolalarning qiziqishlari, nutqiy rivojlanish darajasi va o‘ziga xos xususiyatlari hisobga olinadi.

Uchinchi bosqichda bolalar o‘zlashtirayotgan ko‘nikmalar turli amaliy vaziyatlarda qo‘llanadi. Rolli o‘yinlar, jamoaviy topshiriqlar, ertaklarni sahnalashtirish va muammoli vaziyatlarni muhokama qilish orqali bola muloqot vositalaridan turli sharoitlarda foydalanishga o‘rganadi. Bunda tarbiyachi tayyor javoblarni beruvchi shaxsdan ko‘ra,

bolalarni mustaqil fikrlash va o‘zaro muloqotga yo‘naltiruvchi tashkilotchi sifatida faoliyat olib boradi.

To‘rtinchi bosqichda bolaning rivojlanishidagi o‘zgarishlar dastlabki kuzatish natijalari bilan qiyoslanadi. Bunda bolaning fikrini mustaqil ifodalashi, suhbatni davom ettirishi, boshqalarni tinglashi va hamkorlik qilishi kabi ko‘rsatkichlarga e’tibor beriladi. Natijalarni baholashda faqat nutqning grammatik to‘g‘riligiga tayanmasdan, bolaning muloqotga kirishish imkoniyati va kommunikativ mustaqilligi ham hisobga olinishi lozim.

1-jadval

Tayyorlov guruhi bolalarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish yo‘nalishlari va baholash ko‘rsatkichlari

Rivojlantirish yo‘nalishi	Qo‘llaniladigan pedagogik vosita	Kuzatiladigan ko‘rsatkich
Nutqiy ifoda	Rasm asosida hikoya tuzish, voqeani qayta hikoya qilish	Fikrni tushunarli va izchil bayon etishi
Dialogik muloqot	Savol-javob, juftlikdagi suhbat, rolli o‘yin	Savol berishi, javob qaytarishi va suhbatni davom ettirishi
Tinglash va tushunish	Og‘zaki ko‘rsatmalar, hikoya tinglash, muhokama	Suhbatdoshni tinglashi va berilgan ko‘rsatmani tushunishi
Ijtimoiy-hissiy muloqot	Hamkorlikdagi o‘yinlar, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish	Boshqalarning fikrini hisobga olishi va kelishuvga intilishi
Ijodiy fikr almashish	Ertakni davom ettirish, sahnalashtirish, ijodiy topshiriqlar	Mustaqil taklif berishi va o‘z qarashini izohlashi
Kommunikativ mustaqillik	Erkin suhbat, kichik guruh loyihalari	Muloqotni mustaqil boshlashi va vaziyatga mos nutqiy vositalardan foydalanishi

Jadvalda keltirilgan yo‘nalishlar kommunikativ qobiliyatlarni ko‘p tarkibli pedagogik hodisa sifatida baholash imkonini beradi. Masalan, bola rasm asosida hikoya tuzishda yuqori faollik ko‘rsatishi, biroq tengdoshlari bilan suhbatda o‘z fikrini ifodalashga qiynalishi mumkin. Shu sababli faqat bitta mashg‘ulot natijasiga qarab bolaning umumiy kommunikativ rivojlanishi haqida xulosa chiqarish to‘g‘ri emas. Turli faoliyatlarda muntazam kuzatish olib borish uning kuchli jihatlari va qo‘shimcha yordamga ehtiyoj sezadigan yo‘nalishlarini aniqlashga yordam beradi.

Kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish samaradorligini baholash uchun oldindan belgilangan mezonlardan foydalanish zarur. Bunday mezonlar pedagogik faoliyatning

maqsadini aniqlashtiradi va bolaning rivojlanishidagi o‘zgarishlarni izchil kuzatishga yordam beradi. Biroq baholash bolaning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi, uning nutqiy xatolarini jazolash vositasiga aylanmasligi va muloqotga bo‘lgan tabiiy qiziqishini pasaytirmasligi kerak.

Kommunikativ rivojlanishni shartli ravishda uch darajada tavsiflash mumkin. Yuqori daraja bolaning turli vaziyatlarda mustaqil muloqotga kirishishi, o‘z fikrini izchil ifodalashi, suhbatdoshini tinglashi va hamkorlikka faol qo‘shilishi bilan tavsiflanadi. O‘rta daraja muloqot ko‘nikmalarining mavjudligi, biroq ayrim vaziyatlarda tarbiyachi ko‘magi yoki yo‘naltiruvchi savollarga ehtiyoj sezilishi bilan belgilanadi. Boshlang‘ich daraja esa bolaning suhbatni boshlash, fikrini izohlash yoki jamoaviy muloqotda ishtirok etish uchun ko‘proq individual ko‘makka muhtojligi bilan tavsiflanishi mumkin.

Ushbu darajalar mazkur maqola uchun taklif etilgan metodik tasnifdir. Ularni standartlashtirilgan diagnostik vosita yoki tasdiqlangan psixometrik shkala sifatida qo‘llashdan oldin tegishli mutaxassislar ishtirokida mezonlarini aniqlashtirish va amaliy sinovdan o‘tkazish talab etiladi. Baholashda bolaning o‘z fikrini ifodalashga intilishi, yangi muloqot vaziyatlariga moslashishi va avvalgi natijalariga nisbatan individual rivojlanishi ham e’tiborga olinishi lozim.

2-jadval

Kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish darajalarining tavsifi

Daraja	Asosiy xususiyatlar	Tavsiya etiladigan pedagogik yordam
Yuqori	Mustaqil suhbat boshlaydi, fikrini izchil bayon qiladi, boshqalarni tinglaydi va hamkorlik qiladi	Murakkabroq hikoyalar, ijodiy muhokamalar va jamoaviy loyihalar
O‘rta	Tanish vaziyatlarda faol muloqot qiladi, ayrim holatlarda yo‘naltiruvchi savollarga ehtiyoj sezadi	Juftlikdagi suhbatlar, savol-javob va ketma-ket hikoya tuzish
Boshlang‘ich	Muloqotga kirishish yoki fikrini izohlashda individual ko‘makka ehtiyoj sezadi	Kichik guruh faoliyati, namunaviy iboralar va qo‘llab-quvvatlovchi suhbatlar

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, barcha bolalarga bir xil pedagogik usulni qo‘llash kutilgan natijani bermasligi mumkin. Masalan, faol va sergap bola uchun jamoaviy hikoya yaratish yoki bahsli vaziyatni muhokama qilish foydali bo‘lsa, tortinchoq bola uchun avval tarbiyachi bilan individual suhbat, keyin juftlikdagi mashg‘ulot va undan so‘ng kichik

guruhdagi faoliyat qulayroq bo‘lishi mumkin. Shunday qilib, pedagogik yordamni bolaning mavjud imkoniyatlariga moslashtirish kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Kommunikativ rivojlanishning yana bir muhim jihati — maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi hamkorlikdir. Bola uy sharoitida ham o‘z fikrini ifodalash, kattalarga savol berish, voqealarni hikoya qilish va kundalik vazifalarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Ota-onalar bilan suhbatlar, uyda birgalikda kitob o‘qish, o‘qilgan voqeani muhokama qilish va bolaga kun davomida nimalarni boshdan kechirganini aytib berish imkonini yaratish muloqot tajribasini boyitishi mumkin. Tarbiyachi va ota-onalarning o‘zaro hamkorligi natijasida bolaning turli muhitlarda muloqot qilish ko‘nikmalari izchil qo‘llab-quvvatlanadi.

Shuningdek, kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda bolaning ona tilida fikrni aniq ifodalash, yangi so‘zlarni mazmuniga mos qo‘llash va suhbat madaniyatiga rioya qilishiga alohida e’tibor berish zarur. Bolaning shevaga xos nutqiy xususiyatlari yoki individual rivojlanish sur’ati uning muloqotdagi faolligini cheklash uchun asos bo‘lmasligi kerak. Pedagogik yondashuv bolaning mavjud imkoniyatlarini rivojlantirish, nutqiy tajribasini kengaytirish va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, tahlil natijasida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda o‘zaro bog‘langan uchta pedagogik shart alohida ajralib turadi: mazmunli muloqot muhitini yaratish, bolalarning individual xususiyatlariga mos usullarni tanlash va rivojlanish natijalarini muntazam kuzatib borish. Ushbu shartlar uyg‘unlashganda, kommunikativ faoliyat alohida mashg‘ulot doirasidan chiqib, bolaning kundalik ta’limiy va ijtimoiy tajribasining tarkibiy qismiga aylanadi. Bunday yondashuv maktabga tayyorlash jarayonida bolaning nutqiy faolligini, mustaqilligini va jamoaviy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlarini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin.

Xulosa

Tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish maktab ta’limiga tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, bolaning nutqiy, ijtimoiy va hissiy rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir. Kommunikativ

qobiliyatlarning rivojlanganligi bolaning o‘z fikrini ifodalashi, suhbatdoshini tinglashi, savollarga javob berishi, muloqot jarayonida mustaqil ishtirok etishi va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi uchun zarur sharoit yaratadi. Shu jihatdan maktabga tayyorgarlikni faqat savod o‘rgatish yoki dastlabki matematik tushunchalarni shakllantirish bilan cheklamasdan, bolalarning muloqot ko‘nikmalarini ham tizimli ravishda rivojlantirish talab etiladi.

Tadqiqot doirasida o‘rganilgan ilmiy qarashlar va me’yoriy talablar kommunikativ rivojlanishni bolaning kundalik faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va ta’limiy tajribasi bilan birgalikda tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, didaktik va rolli o‘yinlar, rasm asosida hikoya tuzish, savol-javob, muammoli vaziyatlar hamda jamoaviy topshiriqlardan foydalanish bolalarga turli muloqot vaziyatlarida o‘z ko‘nikmalarini namoyon etish imkonini beradi. Ushbu usullarni tanlashda bolaning yoshi, individual xususiyatlari, nutqiy rivojlanish darajasi va muloqotga bo‘lgan ehtiyojlari hisobga olinishi lozim.

Maqolada taklif etilgan pedagogik model kommunikativ qobiliyatlarni dastlabki kuzatish, maqsadli rivojlantirish, amaliy faoliyatda mustahkamlash va natijalarni baholash bosqichlari asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv tarbiyachiga bolaning rivojlanishidagi individual o‘zgarishlarni kuzatish, qo‘shimcha pedagogik yordam talab qiladigan yo‘nalishlarni aniqlash va ta’limiy faoliyatni tegishli ehtiyojlarga moslashtirish imkonini beradi. Biroq ushbu modelning amaliy samaradorligini aniqlash uchun uni maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tajriba-sinovdan o‘tkazish va natijalarni tegishli mezonlar asosida baholash zarur.

Kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi ham alohida ahamiyatga ega. Bolaga uyda va ta’lim tashkilotida o‘z fikrini erkin bildirish, savol berish, voqealarni hikoya qilish va boshqalar bilan hamkorlik qilish imkoniyatini yaratish muloqot tajribasining izchil shakllanishiga ko‘maklashadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kommunikativ rivojlanishga qaratilgan metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, tarbiyachilarning muloqot madaniyatini takomillashtirish va oilaviy ta’limiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini maqsadli rivojlantirish ularning maktab muhitiga moslashishi, ta’lim jarayonida faol ishtirok etishi va ijtimoiy munosabatlarni samarali yo‘lga qo‘yishi uchun muhim pedagogik asos hisoblanadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda taklif etilgan metodik yondashuvlarni amaliyotda sinash, bolalarning kommunikativ rivojlanish dinamikasini o‘rganish va turli pedagogik usullarning samaradorligini qiyosiy baholash ushbu yo‘nalishning ilmiy-amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida: 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son qaror. - Toshkent, 2020. - Elektron resurs. https://lex.uz/docs/-5179335

2. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / ed. by M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, E. Souberman. - Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978. - 159 p.

3. Mahmutazimova Yulduz Rahmatovna. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida integrativ yondashuv asosida bolalarni kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish (STEAM texnologiyasi vositasida): pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi himoyasi haqidagi rasmiy e’lon. - O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi. - Elektron resurs. https://oak.uz/pages/12980

4. National Association for the Education of Young Children (NAEYC). Developmentally Appropriate Practice (DAP) Position Statement. - Washington, DC: NAEYC. - Elektron resurs. https://www.naeyc.org/resources/position-statements/dap/contents